

نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل

صدیقه محقق^۱ / فاطمه شریفی^۲

چکیده

یکی از اهداف انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم، گسترش و تقویت معنویت در سطح بین‌المللی است. با توجه به جایگاه خانواده به عنوان هسته کانونی اجتماع، پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل، با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است. در این مقاله ضمن ارائه شاخص‌های خانواده تراز انقلاب اسلامی و بیان آسیب‌های معنویت‌گرایی خانواده، راهکارهای مورد استفاده خانواده برای گسترش معنویت در جامعه بین‌الملل در دو گام ارائه شده است. نتایج پژوهش نشانگر آن است که در گام نخست با استفاده از راهکارهایی همچون راهکارهای عاطفی، رفتاری، شناختی و انگیزشی می‌توان گرایش معنوی را در خانواده شکوفا کرد. در گام دوم نیز خانواده معنوی می‌تواند به صورت مستقیم و غیرمستقیم معنویت را در سطح جامعه بین‌الملل تقویت کند. بنا بر این پژوهش، خانواده تراز انقلاب اسلامی با استفاده از راهکارهای شناختی و عبرت‌آموزی، راهکارهای عاطفی و محبت‌انگیز، راهکارهای رفتاری و الگوپذیری و راهکارهای انگیزشی، بستر تعالی معنوی در خانواده را فراهم می‌کند. در راستای ارتقای معنویت در جامعه بین‌الملل نیز با ارائه نمادهای معنویت دیندارانه همچون عفاف و حجاب، از طریق الگوسازی و با کمک ابزار رسانه می‌تواند آن را در جامعه جهانی تسری دهد. همچنین خانواده از طریق غیرمستقیم نیز می‌تواند به گسترش معنویت در جامعه بین‌الملل یاری رساند از جمله شرکت در مراسمات عمومی و مذهبی مثل حج، اربعین و عاشورا، باعث ترویج روحیه اتحاد و تعاون در جوامع خواهد شد، فعال‌سازی مساجد بومی موجب مشارکت دیگر افراد و خانواده‌ها و بسترساز شکوفایی معنویت در جامعه می‌شود. سلامت رفتاری اعضای خانواده باعث گسترش بهداشت روانی و تربیت صحیح فرزندان و نیز موجب برپایی معنویت در جامعه خواهد شد؛ و هر یک از موارد ذکرشده نمونه‌ای از کارکردهای معنویت در ارتقای بهزیستی فردی و اجتماعی را آشکار می‌سازد و این مسئله زمینه تقویت گرایش به سوی معنویت در جوامع دیگر و کنار زده شدن غباری که بر گرایش معنوی فطرت انسانی نشسته است، می‌گردد.

واژگان کلیدی: خانواده تراز انقلاب اسلامی، معنویت‌گرایی، جامعه بین‌الملل.

۱. دانش‌آموخته سطح چهار فقه خانواده مؤسسه آموزش عالی بنت‌الهدی، (نویسنده مسئول) smohaghegh22@gmail.com

۲. دکتری روانشناسی، عضو هیئت علمی گروه روانشناسی مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، Fatemehsharifi61@yahoo.com

مقدمه

پیروزی انقلاب اسلامی ایران نقش بزرگی در نشر معارف اسلامی در جهان و ایجاد نگرشی معنوی داشته است. بر اساس تأکید مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب، توجه به امر گسترش و تقویت معنویت در جامعه جهانی یکی از اهداف انقلاب اسلامی در سطح بین‌الملل می‌باشد و انتظار از جوامع مسلمان، بیش از چیزی است که امروزه در جهان در حال وقوع است و این مسئله نیاز به ریشه‌یابی دارد.

معنویت در لغت به معنای معنوی بودن، مصدر جعلی معنوی، و معنوی یعنی با معنا، منسوب به معنا، مربوط به معنا ... حقیقی، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی و نیز معنایی که فقط به وسیله قلب شناخته می‌شود و زبان را در آن بهره‌ای نیست. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۴، ذیل واژه).

بحث از معنویت بدون در نظر گرفتن فرهنگ، جهان‌بینی و مذهب امری دشوار است. واژه معنویت و دینداری به یک معنا نیست و تفاوت انسان معنوی با انسان دیندار در این است که اولی بر اساس اعتقاد شخصی خود، هدفی متعالی یا خدایی را می‌جوید و بر همین اساس احساساتی همچون دلسوزی و درک متقابل نسبت به دیگران در او به وجود می‌آید؛ (فوتناتا، ۱۳۸۵، ص ۳۷) اما انسان دیندار در چارچوب دین رسمی و بر اساس گفته‌های پیشوایان دین و از روی تعبد به اموری اعتقاد می‌یابد یا به آن‌ها عمل می‌کند، نه بر اساس تعقل و اعتقاد شخصی. ممکن است هدف انسان معنوی و دیندار یکی باشد، اما روش هر یک در رسیدن به هدف متفاوت است. اساس معنویت، تعقل و اساس دین، تعبد است. (ملکیان، ۱۳۸۵، ص ۴۹)

در مغرب زمین گاه معنویت را به عنوان جایگزین دین معرفی می‌کنند؛ در حالی که معنویت یک نیاز اساسی فطری و روانشناختی است که دین و مذهب بهترین پاسخ را برای آن فراهم می‌کند. بنابراین معنویت از زندگی مادی جدا یا مقابل آن نیست؛ بلکه معنویت توحیدی می‌تواند بعد اصیل هر نوع فعالیت باشد. (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸، ص ۱۶) دو ویژگی که در

اغلب معنویات دیده می‌شود، امنیت و آرامش و ارتباط با خدا یا امر متعالی است. در ادیان توحیدی، همه مسائل دارای ارزش و سازنده از جانب خدا هستند و به خدا بر می‌گردند، اما در ادیان غیر توحیدی به حسب مورد، امری متعالی جایگزین خداوند در ادیان توحیدی می‌شود. تأکید بر قید «در ارتباط با خدا» بودن معنویت، گویای آن است که امور معنوی الزاماً باید جهت‌گیری الهی و متعالی داشته باشند؛ از این رو نباید به ظاهر تحجر نمود و مصادیقی را به جای نمادهای اصیل معنویت دید؛ زیرا اگر روح مناسک (نماز، روزه، انفاق و...) که همان ارتباط با خداست، از آن‌ها گرفته شود؛ به امری ضد معنوی و یا حداقل غیر معنوی تبدیل می‌گردند. این در حالی است که اگر امور ظاهری نیز جوهره آسمانی و غایات باطنی بیابند، از نمادها و مجاری معنویت خواهند شد.

با توجه به جایگاه و اهمیت معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل، امروزه عواملی همچون دین و مذهب، اخلاق، فرهنگ و عوامل اجتماعی نقش مهمی در گسترش معنویت در جامعه دارند. از میان این عوامل، نقش خانواده به عنوان کوچک‌ترین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا خانواده به صورت مستقیم و غیرمستقیم در گسترش معنویت نقش دارد. خانواده‌ای که ظرفیت و توانمندی لازم در ایفای نقش مؤثر در این عرصه را دارد، به عنوان خانواده تراز انقلاب اسلامی معرفی می‌شود که با پذیرش حاکمیت الهی، سبک زندگی اسلامی، احساس مسئولیت نسبت به جامعه اسلامی، روحیه آرمان‌خواهی انقلابی، موعودگرایی، ولایت‌پذیری و بصیرت نه تنها می‌کوشد صالح و معنوی باشد؛ بلکه پویا و برون‌گراست و تلاش می‌کند مصلح نیز باشد. به عبارتی می‌کوشد آسیب‌های معنویت‌گرایی در جامعه را شناسایی و در حد توان به بهبود شرایط در حد امکانات و ظرفیت کمک کند. چنین خانواده‌ای افق دید گسترده‌ای دارد و با دو رویکرد اصلاح درونی و اصلاح‌گر برونی تلاش می‌کند نقش خود را در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل به ظهور برساند.

به دلیل اهمیت معنویت‌گرایی، این مسئله در مباحث اخلاقی، روانشناسی و جامعه‌شناسی بررسی شده و تألیفات مستقلی نیز به رشته تحریر درآمده است؛ برای مثال ناصری (۱۳۸۷) در

نوشتاری به بحران‌های معنوی در عصر حاضر پرداخته است و یا خدادادی سنگده، احمدی و آموستی (۱۳۹۴) در پژوهشی به عوامل معنوی مؤثر بر سلامت خانواده اشاره کرده‌اند. همچنین نوری (۱۳۹۴) در مقاله‌ای عوامل کاهش معنویت در خانواده را بررسی کرده است. در این راستا پژوهش حاضر سعی دارد ضمن ارائه شاخصه‌های خانواده تراز انقلاب اسلامی، آسیب‌های معنویت خانواده را مورد بررسی قرار دهد و راهکارهای ارتقای معنویت در خانواده و جامعه بین‌الملل را تبیین نماید. در این راستا سؤالات پژوهش حاضر عبارت است از:

- نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل چیست؟
- خصوصیات و شاخصه‌های خانواده تراز انقلاب اسلامی چیست؟
- راهکارهای مورد استفاده خانواده تراز انقلاب اسلامی در گسترش معنویت در جامعه بین‌الملل چیست؟

پژوهش حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی، در محدوده فقهی-روانشناختی و به شیوه کتابخانه‌ای انجام گرفته است و هدف از آن، بررسی نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل است. بدین منظور این پژوهش چهار حوزه را مورد بررسی قرار می‌دهد: «بررسی شاخصه‌های خانواده تراز انقلاب اسلامی»؛ «آسیب‌شناسی معنوی خانواده» که در دو قسمت بررسی می‌شود: «آسیب‌های مدرنیته شدن، آسیب‌های رفتاری»؛ «راهکارهای ارتقای معنویت در خانواده» و «راهکارهای ارتقای معنویت در جامعه بین‌الملل از طریق خانواده».

۱. خصوصیات خانواده تراز انقلاب اسلامی

با توجه به اهمیت خانواده در تمدن اسلامی و نقش بی‌بدیل این نهاد مقدس در انتقال فرهنگ و عقاید به نسل‌ها و نیز تأثیر شگرف خانواده بر صحت روحی و روانی جامعه، ارائه الگوی مطلوب خانواده تراز اسلامی می‌تواند گام بزرگی در جهت رشد و تکامل جامعه باشد. بدین منظور به برخی از خصوصیات خانواده تراز انقلاب اسلامی اشاره می‌شود که همان

سبکی است که قرآن و اسلام برای پیشرفت کامل و بهتر خانواده‌ها و جامعه پیش روی انسان‌ها قرار داده است.

۱-۱. پذیرش حاکمیت الهی ولایت‌پذیری

توصیه قرآن کریم به خانواده تراز اسلامی حضور پررنگ، سازنده و عمیق حاکمیت الهی در همه امور و روابط خانوادگی است. مسئله مهم خانواده پس از پذیرش حاکمیت الهی، ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری است. اساس خانواده بر پایه ولایت، و ولایت نیز نوعی تمرین اعتقادی و عملی است که توسط والدین دین‌دار در خانواده پیاده می‌شود و فرزندان در چنین محیطی بزرگ می‌شوند. اگر فرزندان بتوانند اطاعت و احترام نسبت به پدر را به عنوان ولی و سرپرست خود، به خوبی یاد بگیرند و تمرین کنند؛ می‌توانند از امر ولی خدا نیز اطاعت کنند. (<https://bonyadfarhangi.aqr.ir>)

خانواده اسلامی با پذیرش حاکمیت الهی در راستای احکام و قوانین الهی حرکت می‌کند و همواره در تلاش است انسان را از عبودیت غیر خدا آزاد، و حاکمیت‌های باطل و دروغین را نفی کند. برای توسعه و گسترش ارزش‌ها و فرهنگ دینی الهی خود را در میدان مبارزه می‌افکند و عظیم‌ترین تحول و انقلاب الهی را رقم می‌زند. چنین خانواده‌ای می‌کوشد قوانین الهی را در جامعه مستقر کند و جامعه بین‌الملل را به کمال و سعادت ابدی رهنمون سازد.

۱-۲. دینی و معنوی بودن همه امور و روابط خانوادگی

در زندگی اسلامی همه امور بر اساس حاکمیت الهی شکل گرفته است؛ حتی در لذت‌ها و شهوت‌ها نیز که احساس می‌شود احتیاجی به در نظر گرفتن آموزه‌های دینی نیست، احادیث بسیاری بر این مسئله دلالت دارند؛ چنانکه برخی احادیث از ازدواجی که از آن، غیر وجه خدا و عظمت اراده شده باشد و برخی دیگر از ازدواج با ریاء و سمعه (آوازه‌طلبی) نهی کرده‌اند. (تمیمی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۹۶ و ۷۱۴) برخی دیگر از روایات بیانگر این است که وقتی

خداوند خیر اهل خانه‌ای را بخواهد، آنان را آگاه در دین می‌کند (کوفی، بی‌تا، ص ۱۴۹) و گروهی از روایات بر انجام وضو پیش از انجام آمیزش جنسی تأکید دارند. (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۳، ص ۴۸۱ و ج ۵، ص ۵۵۰؛ صدوق، ۱۴۰۴، ج ۳، ص ۵۳۳؛ طوسی، ۱۳۶۵، ج ۷، ص ۴۰۹) برخی آیات نیز به نیکی به پدر و مادر، عبادت خدا و شریک نگرفتن برای او دستور می‌دهند. (بقره: ۸۳، نساء: ۳۶)

یکی از لوازم دینی و معنوی بودن امور و روابط خانوادگی، تأکید بر تقوا، دینداری و قرب به خداوند به عنوان معیار و اولویت در انتخاب است. آیات بسیاری بر این مطلب تأکید دارند. برخی با ارزش‌ترین انسان‌ها را با تقواترین آن‌ها می‌دانند. (حجرات: ۱۳) بنابراین همسری با ارزش‌تر است که صاحب دین باشد. (حمیری، ۱۴۱۳، ص ۷۶ و ۷۷؛ طبرسی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۴) برخی روایات فردی که دخترش را به فاسق یا شراب‌خوار بدهد، به عنوان قطع‌کننده رحم خودش و مانند کسی که دخترش را به سمت زنا قیادت نموده، معرفی کرده‌اند. (صدوق، ۱۴۰۴، ج ۴، ص ۵۸؛ صدوق، ۱۴۱۷، ص ۳۳۹) گروهی دیگر از روایات ازدواج مسلمان یا مؤمن با یهودی، نصرانی یا ناصبی را جایز نمی‌دانند. (اشعری، ۱۴۰۸، ص ۱۱۸؛ طوسی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۱۸۳)

۳-۱. قانونمندی بهره جنسی ازدواج و تولید مثل

نظام و نهاد خانواده در اسلام از جایگاه والا و بالایی برخوردار است. خانواده‌ای مورد تأیید اسلام است که برآمده از ازدواج مشروع و سنتی باشد و در میان مرد و زن صیغه عقد خوانده شود. (ذاریات: ۴۹؛ نور: ۳۲؛ روم: ۲۱؛ صدوق، ۱۴۰۴، ج ۳، ص ۳۸۳) بر اساس آیات قرآن کریم، عفت جنسی دارای قداست و ارزشمند، و روابط جنسی تنها در چارچوب خاص و مشروع جایز است. دسته‌ای از آیات کسانی را که به جای نظام همسری، درصدد ارضای نیازهای جنسی خود از راه همجنس‌گرایی بوده‌اند، «جاهل» (نمل: ۵۵)، «اسرافکار» (اعراف: ۸۱)، «مجرم» (اعراف: ۸۴)، «تعدی‌کننده» (شعراء: ۱۶۶)، «مفسد» (عنکبوت: ۳۰)، «ظالم» (عنکبوت: ۳۱) و «فاسق» (عنکبوت: ۳۴) معرفی کرده‌اند.

روایات بسیاری نیز بر رعایت عفاف و بهره‌گیری جنسی در چارچوب خاص دلالت یا

اشاره دارند. برخی بافضیلت‌ترین چیزی را که خداوند به وسیله آن عبادت می‌شود، عفت آلت جنسی می‌دانند. (برقی، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۲۹۲) برخی دیگر عفت را یکی از نشانه‌های دین دانسته و بهترین زنان را زنان عفیف و پاک‌دامن معرفی کرده‌اند. در برخی دیگر نیز توصیه شده است جز با زن عفیف ازدواج نشود. (راوندی، ۱۳۶۸، ص ۱۹۶؛ صدوق، ۱۴۰۴، ج ۳، ص ۳۸۹؛ کلینی، ۱۳۶۳، ج ۵، ص ۳۵۴ و ۳۵۵)

همچنین آیات و روایات بسیاری بر ارزش و قداست فرزندآوری در خانواده دلالت یا اشاره دارند. در برخی روایات توصیه شده است با دختران بکری ازدواج کنید که زیاد بچه‌آور هستند. برخی دیگر علت توصیه ازدواج با دختران بکر را بیشتر و بهتر بچه آوردن آن‌ها بیان کرده‌اند. (کلینی، ۱۳۶۸، ج ۵، ص ۳۳۳ و ۳۳۴؛ صدوق، ۱۴۲۲، ص ۳۹۵) در برخی روایات نقل شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «من در روز قیامت به وسیله شماها بر امت‌های دیگر مباحثات می‌کنم، (راوندی، ۱۳۷۶، ص ۱۳) حتی به وسیله سقط». (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۵، ص ۳۳۴؛ صدوق، ۱۴۲۲، ص ۳۹۵) بنابراین در سبک زندگی قرآنی هم فرزندآوری و پرورش فرزند بر اساس زندگی اسلامی از قداست و ارزش بسیاری برخوردار است و هم مشروع بودن آن اهمیت ویژه‌ای دارد.

۱-۴. رعایت حقوق و احترام متقابل در میان اعضای خانواده

از نگاه اسلام اعضای خانواده دارای مراتب، احترام و حقوق هستند که باید آن‌ها را نسبت به یکدیگر رعایت کنند. آیات بسیاری به این حقوق اشاره کرده‌اند؛ برخی به تشکر از والدین دستور داده (لقمان: ۱۴) و برخی دیگر به نیکی به پدر و مادر توصیه کرده‌اند. (بقره: ۸۳؛ نساء: ۳۶؛ انعام: ۱۵۱؛ عنکبوت: ۸) برخی دیگر نیز دستور داده‌اند که با والدین به خوبی معاشرت شود (لقمان: ۱۵) و برخی دیگر به سخن گفتن ملایم و شایسته با والدین امر کرده و برخی دیگر نیز به تواضع در برابر والدین دستور داده‌اند. (اسراء: ۲۴)

احادیث بسیاری نیز بر این مسئله دلالت یا اشاره دارند. برخی از روایات عاق شدن به وسیله پدر و مادر را یکی از گناهان کبیره برشمرده‌اند. (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۳۷) برخی دیگر

نیکی به پدر و مادر را جزئی از لشکر عقل و عقوق را جزئی از لشکر جهل معرفی کرده‌اند. (برقی، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۱۹)

در آیات (نساء: ۳۴؛ تحریم: ۵) و روایات بسیاری نیز به پیروی زنان از شوهر توصیه شده است. (کوفی، بی‌تا، ص ۱۱۱؛ راوندی، ۱۳۷۶، ص ۴۳) گروهی دیگر از روایات اطاعت زن از شوهر و عدم عصیان او را یکی از حقوق شوهر بر شمرده‌اند. (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۵، ص ۵۰۶) برخی دیگر از روایات از خروج زن از خانه بدون اذن شوهر نهی کرده‌اند. (عریضی، ۱۴۰۹، ص ۱۷۹؛ حمیری، ۱۴۱۳، ص ۲۲۶)

۱-۵. اتحاد تعاون و مهرورزی

قرآن کریم همواره به تعاون در امور خیر و نیک توصیه نموده است. در برخی آیات به تعاون بر نیکی و تقوا امر شده و در برخی دیگر بر مهرورزی و عطوفت افراد به هم تأکید شده است. در برخی آیات نیز یکی از نشانه‌های خداوند، آفرینش زوجی از جنس خود بشر برای او معرفی شده است تا در کنار یکدیگر آرامش گیرند و میان آنان مودت و رحمت قرار داده شده است. (روم: ۲۱) برخی دیگر از آیات نیز گویای آن است که خداوند از یک نفس زوجش را آفرید تا به سوی آن زوج آرام گیرد. (اعراف: ۱۸۹)

روایات فراوانی بر تعاون و همیاری تأکید دارند. گروهی به تعاون بر حق دستور می‌دهند. در برخی روایات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تا زمانی امت خود را در خیر و برکت می‌داند که بر نیکی و تقوا تعاون نمایند. (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۱۴۲؛ صدوق، ۱۴۲۲، ص ۳۴) احادیث گوناگونی نیز بر عطوفت و مهرورزی اعضای خانواده تأکید کرده و به مرحمت و مهربانی نسبت به همدیگر تصریح نموده است. (اهوازی، ۱۴۰۲، ص ۲۷) احادیثی نیز بر بودن اعضای خانواده در کنار همدیگر تأکید دارند؛ برخی نشستن شخص در نزد خانواده‌اش را نزد خداوند محبوب‌تر از اعتکاف در مسجد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دانسته‌اند. (مالکی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۱۲۲) برخی دیگر نیز یکی از علائم تکبر مرد را غذا خوردن با خانواده‌اش می‌دانند. (قمی، ۱۴۱۳، ص ۲۸۶)

۶-۱. احساس مسئولیت نسبت به امور خانواده و جامعه

خانواده می‌تواند با تربیت فرزندان صالح، مسئولیت‌پذیر و توانمند، آن‌ها را برای ورود مؤثر در اجتماع آماده کند. فرزندان با مسئولیت‌پذیری، ولایت‌پذیری و عملکرد بصیرانه و مؤمنانه می‌توانند در جامعه به انتقال معنویت به نسل بعدی مؤثر قرار گیرند.

۷-۱. پویایی و کارآمدی

خانواده تراز انقلاب اسلامی خانواده پویا، فعال و کارآمد در عرصه فردی، خانوادگی و اجتماعی است. در عرصه فردی چنین خانواده‌هایی با انتخاب سبک زندگی دیندارانه باعث می‌شود، روش متعادل‌تری را که به سلامت جسمی و روانی منجر شود، در زندگی به کار گیرند و در سطح خانوادگی به انجام مسئولیت‌ها و رفع نیازهای متقابل و تربیت نسل صالح بپردازند و در سطح اجتماعی با حضور بصیرتمندانه، ولایی و مسئولانه سعی در همیاری اجتماعی در جهت گسترش سلامت و بهزیستی در جامعه و بسترسازی برای ظهور منجی جهانی مؤثر واقع گردند.

۲. آسیب‌شناسی معنوی در خانواده

خانواده به عنوان بنیادی‌ترین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی و انسانی، در شکل‌گیری معنویت افراد و جامعه نقش بسزایی دارد. امروزه کاهش معنویت در جامعه تأثیرات عمیق و شگرفی بر جنبه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تربیتی جوامع بر جا گذاشته است. همگام با این تحولات اجتماعی، ارزش‌ها و کارکردهای خانواده نیز دچار دگرگونی‌هایی شده است که این آسیب‌ها را در دو حوزه می‌توان پیگیری نمود.

۲-۱. آسیب‌های مدرنیته شدن

در گذشته خانواده، مهم‌ترین و اصلی‌ترین نهاد تربیتی و هویت‌ساز بود؛ در حالی که

اکنون با صنعتی شدن جوامع و ورود فناوری‌های مدرن، کارکردهای خانواده را با چالش روبه‌رو ساخته است که در ذیل به برخی از این آسیب‌ها اشاره می‌شود.

۱-۲. جایگزینی ارزش‌های دینی خانواده‌ها با فرهنگ و ارزش‌های غربی

با ورود فناوری مدرن، خانواده‌ها تحت تأثیر ارزش‌های آن قرار می‌گیرند. فضای امن و صمیمی خانواده با نادیده گرفتن ارزش‌ها و بايدها و نبایدهای دینی و اخلاقی، از بین می‌رود و کانون ثبات و آرامش گذشته، به فضای پراضطراب و بی‌ثبات و نامناسب برای رشد و تربیت اخلاقی و دینی فرزندان تبدیل می‌شود. مولانا در این باره می‌گوید: «مسئله اصلی در جریان رواج فناوری‌های مدرن، ایدئولوژی یا ارزش‌های نهفته در توسعه و زیرساخت این فناوری‌ها و استفاده‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی از آن‌هاست. به عبارت دیگر، بزرگ‌راه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، بی‌طرف و خالی از ارزش‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نیستند. اهداف اصلی توسعه جهانی این‌گونه نظام‌های صنایع فرهنگی و اطلاعاتی که مخصوصاً با بازاریابی و روش‌های اقتصادی همراه هستند، این روزها دقیقاً مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته و آگاهی از آن‌ها، شرط اول و لازم در هر گونه برنامه‌ریزی ملی است.» (مولانا، ۱۳۸۰، ص ۲۱۵) در جوامع غرب‌زده، خانواده ارزش و جایگاه خود را از دست می‌دهد، دچار انواع انحراف‌ها و ناهنجاری‌ها می‌شود و روابط اعضای خانواده را سرد و بی‌ثبات می‌کند.

۲-۱-۲. فردگرایی

فردگرایی، روابط درون خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با تقویت گرایش‌های فردی، حقوق و مصالح فردی بر حقوق و مصالح خانواده و جامعه تقدم می‌یابد. یکی از ویژگی‌های خانواده به عنوان نهادی اجتماعی، مقدم بودن فرهنگ جمع‌گرایی بر خواسته‌های فردی است. توجه و تمرکز بر فرد و تمایلات او در فرهنگ مدرنیته، او را از زندگی گروهی و خانوادگی دور، و خصیصه خودبینی را در میان اعضای آن ایجاد می‌کند. (گیوی، ۱۳۸۱، ص ۱۷۱، ۲۰۲) همچنین زندگی جمعی در نهاد خانواده را تضعیف و انسجام و همبستگی خانواده و به تبع آن وحدت اجتماعی را نابود و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را کاهش می‌دهد.

۳-۱-۲. مادی‌گرایی

گرایش به رفاه افراطی، از پیامدهای فناوری مدرن و فرهنگ مدرنیته است که کانون خانواده را از عواطف و احساسات معنوی دور کرده و به دل مشغولی‌های مادی و دنیوی سرگرم ساخته است؛ در حالی که معنویت، باورها، آداب و رسوم مذهبی، در خانواده‌های سنتی جایگاه ویژه‌ای دارد و میان این آداب‌ها و سلامت اخلاقی و رفتاری اعضای خانواده، ارتباط مستقیمی برقرار است. یونگ معتقد است: «دو سوم بیمارانی که از سراسر جهان به من مراجعه کرده‌اند، افراد تحصیل‌کرده و موفقی هستند که درد بزرگ، یعنی پوچی و نامفهومی و بی‌معنا بودن زندگی، آن‌ها را رنج می‌دهد». (نصری، ۱۳۸۷، ص ۱۹۱)

۴-۱-۲. مصرف‌گرایی افراطی

فناوری مدرن رسانه‌ای از طریق گسترش سبک زندگی مدرن با ظاهر زیبا و فریبنده‌اش و رواج مصرف بی‌رویه در خانواده و ترغیب به خرید و مصرف کاذب کالاها، سلامت روحی و روانی افراد را با توجه به نیاز رو به رشد تهدید، و گرایش‌های معنوی را کمرنگ می‌کند؛ زیرا با مصرف‌گرایی افراطی، مشکلات مالی گریبان‌گیر خانواده می‌شود و آن را به کار و اشتغال تمام‌وقت مجبور می‌کند. اعضای خانواده مانند غریبه با یکدیگر زندگی می‌کنند و وقت کمتری را با یکدیگر می‌گذرانند؛ در نتیجه افراد نسبت به یکدیگر بی‌توجه می‌شوند، خودبینی و فردگرایی افزایش می‌یابد و رویکرد مادی‌گرایانه می‌گردد. (یاوری وثاق، ۱۳۹۱، ص ۶)

۵-۱-۲. سردرگمی در هویت

در عصر حاضر و در گذر از زندگی سنتی به مدرن، بحران هویت دامن‌گیر خانواده‌ها شده است. پاستر، از نظریه‌پردازان پست‌مدرنیسم معتقد است: «آنچه در نوآوری‌های فنی مربوط به عصر دوم رسانه‌ها، یعنی عصر اینترنت، پست الکترونیکی و ماهواره مهم است؛ دگرگونی گسترده فرهنگ، هویت فرهنگی و روش جدید ساخته شدن هویت‌هاست». (پاستر، ۱۳۷۸، ص ۵۲) این منابع با ماهیت گسترده‌ی و فراگیری که دارند، بدون هیچ محدودیتی از مرزهای ملی گذشته و جوامع بشری را با الگوهای متعدد و متنوعی روبه‌رو کرده‌اند که

هویت‌یابی و توجه به بعد اصیل معنوی انسان در این جوامع را دچار مشکل ساخته است.
(مک کوئیل، ۱۳۸۰، ص ۸۰)

۲-۲. آسیب‌های رفتاری

۲-۲-۱. پر شدن اوقات فراغت خانواده‌ها با سرگرمی‌های جدید

امروزه رسانه‌ها، اوقات فراغت خانواده‌ها را به‌گونه‌ای پر کرده‌اند که فرصت حضور آن‌ها در جمع صمیمی خانواده از بین رفته است. فناوری مدرن، خانواده‌های امروزی را گرفتار نوعی کاستی و سردی در روابط و مناسبات و توجه و صرف وقت برای امور معنوی نموده است که به مواردی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۲-۲-۲. ایجاد فاصله میان فرزندان و والدین

بخش مهمی از زندگی کودکان و نوجوانان، بازی و فعالیت‌های تفریحی است که در شکل‌گیری شخصیت و روحیات آنان در بزرگسالی نقش مهمی ایفا می‌کند. ذهن کودک، پذیرای هر گونه تجربه و آموزش است و خانواده‌ها می‌توانند از طریق بازی، سرگرمی و تفریح، آنان را برای زندگی آماده کنند. یکی از شیوه‌های تربیت فرزندان، بازی کردن و همبازی شدن با آن‌هاست. والدین می‌توانند از این راه وارد دنیای کودک شوند و با او ارتباطی نزدیک و صمیمانه برقرار کنند. امروزه تلویزیون و دیگر رسانه‌ها و ابزارهای مدرن، دنیای کودکان و نوجوانان را احاطه کرده است. فناوری‌های مدرن با برقراری رابطه با کودکان و نوجوانان، فرصت با خانواده بودن را از آن‌ها گرفته و سبب سردی روابط آن‌ها و والدین‌شان شده‌اند. (یاوری وثاق، ۱۳۹۱، ص ۶)

۲-۲-۳. کمبود محبت در فرزندان و ارضا نشدن نیازهای عاطفی

تفریح و سرگرمی در خانواده‌ها با فناوری‌های مدرن، فرصتی برای ابراز محبت اعضا به یکدیگر و برآوردن نیازهای عاطفی آن‌ها باقی نمی‌گذارد؛ زیرا در زندگی مدرن، بیشتر وقت افراد برای کار و اشتغال سپری می‌شود و باقیمانده اوقاتی را که باید در کنار یکدیگر باشند و به تفریح و سرگرمی سپری کنند، به وسیله ابزارهای مدرن پر شده است. سرگرمی و تفریح با

ابزارهای مدرن، جایگزین روابط خانوادگی شده است. در نتیجه نیازهای عاطفی آنها نادیده گرفته می‌شود و اعضا دچار کمبود محبت می‌شوند؛ در حالی که یکی از روش‌های تربیتی که در فرهنگ اسلامی نیز بر آن تأکید شده است، برقراری ارتباط عاطفی و محبت‌آمیز با فرزندان است.

۴-۲-۲. گوشه‌گیری فرزندان

رواج سرگرمی‌های کامپیوتری و ارتباطات مجازی در خانواده، از روابط عاطفی اعضای خانواده با یکدیگر و دیگر خانواده‌ها می‌کاهد و افراد خانواده را به تدریج گوشه‌گیر و از اجتماع دور می‌سازد. به همین دلیل پس از ورود به جامعه، به دلیل ناتوانی در برقراری ارتباط با دیگران دچار ناامیدی می‌شوند و با قطع ارتباط با جامعه و دیگران آسیب می‌بینند.

۵-۲-۲. نبود تمرکز در تربیت فرزندان و کاهش نظارت و کنترل فرزندان

در گذشته تربیت فرزندان در خانواده متمرکز بود و خانواده‌ها فرزندان را بر اساس ارزش‌ها و باورهای مورد قبول خود تربیت می‌کردند، اما امروزه رسانه‌ها جایگزین والدین شده و ابتکار عمل را در پرورش همه جانبه فرزندان به دست گرفته‌اند؛ آن‌گونه که مطابق خواست و میل اقتصاد، بازار، سود و تجارت است. (پستمن، ۱۳۸۴، ص ۵۹) در چنین شرایطی کودکان طبق ارزش‌ها و باورهای حاکم بر خانواده رشد نمی‌کنند و از همان کودکی، میان آنها و والدینشان اختلاف و فاصله به وجود می‌آید. از سوی دیگر با وجود فناوری‌های مدرن، کنترل اخلاق و رفتار فرزندان برای والدین دشوار شده است. حجم بالای اطلاعات گسترده و بیشتر ناکارآمد و غیراخلاقی در رسانه‌ها، امروزه وظایف خانواده را در کنترل فرزندان در عرصه رسانه سنگین و دشوار کرده است.

این مشکل را از دو جنبه می‌توان بررسی کرد: اول غیر قابل کنترل بودن فناوری‌های مدرن با ماهیت و ویژگی‌ای که دارند، دوم ارزش‌ها و نگرش‌هایی که ایجاد می‌کنند و جایگاه والدین را به عنوان سرپرست خانواده از بین می‌برند؛ در نتیجه فرزندان را دارای جایگاهی برابر با والدین جلوه می‌دهند. از سویی فرهنگ مادی‌گرایی، مصرف‌زدگی و لذت‌گرایی را در عمق

جان فرزندان تسری می‌دهند و از سوی دیگر فرصت درک معنوی و شکوفایی گرایش‌های فطری معنوی را می‌خشکانند.

۳. راهکارهای ارتقای معنویت در خانواده

خانواده تراز انقلاب اسلامی برای مدیریت و مصون‌سازی ساحت خانواده، باید از همه امکانات و ظرفیت خود بهره‌گیرد؛ زیرا خانواده‌ای که صالح نباشد، نمی‌تواند مصلح و نشردهنده معنویت در جامعه باشد.

۳-۱. راهکارهای رفتاری

از راهکارهای رفتاری در زمینه گسترش معنویت در خانواده‌ها می‌توان به آموزش خانواده‌ها برای استفاده از فناوری‌های مدرن و دادن اطلاعات لازم به آنان درباره آسیب‌ها و چالش‌های پیش‌رو اشاره کرد. اگر چه مزایا و فواید فناوری‌های مدرن، دیدنی و چشمگیر است؛ اما آسیب‌ها و چالش‌های آن پنهان و خاموش است. از نقش مراکز پژوهشی در این زمینه نباید غافل شد، آن‌ها می‌توانند معایب و آسیب‌های فناوری مدرن را بررسی و مطالعه کنند تا نهادهای آموزشی و رسانه ملی از نتایج بررسی‌های آن‌ها بهره‌گیرند و به خانواده‌ها منتقل کنند.

از آنجا که رسانه‌ها دارای کارکردهای اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی هستند، در این زمینه مؤثرترین ابزار به شمار می‌روند. «نهاد رسانه به کار تولید، بازتولید و توزیع معرفت به معنای وسیع آن، یعنی نمادها یا مرجع‌های معنی‌دار و قابل تجربه در جهان اجتماعی اشتغال دارد. این معرفت، ما را توانا می‌سازد تا به تجربه خود معنا ببخشیم، به دریافت‌های ما از این تجربه نظم و نسق می‌دهد و ما را یاری می‌کند تا معرفت‌های گذشته را محفوظ نگهداریم و به درک امروزی خود استمرار بخشیم». (مک کوئیل، ۱۳۸۲، ص ۱۴۰)

۲-۳. راهکارهای شناختی

در این روش، انسان نمونه‌ای عینی را مطلوب خویش می‌کند، دست به شبیه‌سازی می‌زند و تلاش می‌کند خود را در همه امور همانند الگوی مطلوب خویش سازد و گام در جای گام او بگذارد. در این ارتباط خداوند در قرآن می‌فرماید: «قطعاً برای شما در [اقتدا به] رسول خدا سرمشقی نیکوست، برای آن‌کس که به خدا و روز بازپسین امید دارد و خدا را فراوان یاد می‌کند». (احزاب: ۲۱) «قطعاً برای شما در پیروی از ابراهیم و کسانی که با اویند، سرمشقی نیکوست». (ممتحنه: ۴) امام علی علیه السلام نیز فرموده است: «تو از پیامبر پاکیزه و پاک خویش پیروی کن که او برای الگوظلبنان اسوه‌ای نیکوست...». (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۰) به دلیل نیاز فطری آدمی به الگو و همانندسازی، در معنویت نیز باید الگوهای والا به درستی معرفی شوند تا خانواده با بینشی روشن مصداق کمال حقیقی را تشخیص دهد.

تقویت ارزش‌ها، باورها و اعتقادات دینی و معنوی در خانواده‌ها با توجه به کارکرد فرهنگ‌سازی رسانه‌ها، با ارائه مدل‌ها و الگوهای کارآمد از خانواده دینی و زمینه‌سازی برای رشد اخلاقی و معنوی خانواده‌ها امکان‌پذیر است.

۳-۳. راهکارهای عاطفی و تکریم

از سرمایه‌های فطری که بر اساس مشیّت الهی در باطن هر کس نهاده شده، غریزه حب ذات و توجه دادن انسان به مقام و موقعیت خویش است. (قرائتی، ۱۳۹۱، ص ۱۸۲) این راهکار همه انسان‌ها را از آن جهت که غریزه حب ذات در همه آن‌ها وجود دارد و هر کس دوست دارد که دیگران به او احترام و محبت کنند، شامل می‌شود. خداوند در قرآن کریم درباره تکریم انسان می‌فرماید: «و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا [بر مرکب‌ها] برنشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آن‌ها را بر بسیاری از آفریده‌های خود برتری آشکار دادیم». (اسراء: ۷۰)

این راهکار، احترام به شخصیت فرزندان را سرلوحه کار خویش قرار می‌دهد تا اعتماد

به نفس مخاطب را برانگیخته و تقویت کند، او را به ارزش وجودی خویش واقف نماید و به عرصه معارف اسلامی رهنمون سازد. این شیوه در حقیقت پشتوانه سلامت روان بشر و از مهم‌ترین عوامل رشد شخصیت اوست؛ بنابراین نوجوانی که به قدر کافی از اکرام و احترام برخوردار است، روحیه‌ای طبیعی و روانی متعادل خواهد داشت و به سمت عبادت، گرایشی قوی پیدا خواهد نمود. بنابراین ضروری است که مربی و راهنما با احترام با نوجوانانی که اهتمام جدی به عبادت دارند، برخورد کند. این عامل زمینه مناسبی برای شوق به عبادت ایجاد می‌کند. (اشتهاردی، ۱۳۷۲، ص ۲۷۹)

۳-۴. راهکارهای انگیزشی

تشویق به معنای برانگیختن، به شوق آوردن، راغب ساختن و شایق کردن است. (معین، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۰۸۸) روش تشویق به کار گرفتن، آدابی برای تحقیق این معنا در آدمی است؛ یعنی آدابی برای برانگیختگی شکوفا شدن استعداد های انسان در جهت کمال مطلق است؛ چنانکه خداوند در قرآن کریم به پیامبر ﷺ درباره تشویق به عبادت می‌فرماید: «ای پیامبر! اهلت را به برپایی نماز فرا خوان و در این امر پایداری و صبوری پیشه کن». (طه: ۱۳۲) امیرمؤمنان علی (ع) درباره نقش پاداش و کیفر الهی در تربیت آدمی فرموده است: «همانا خدای سبحان پاداش را بر طاعت و کیفر را بر معصیت خود قرار داده است تا بندگان را از عذاب خویش بازدارد و به سوی بهشت روانه سازد». (نهج البلاغه، حکمت ۳۶۸)

تشویق، عاملی در برانگیختن آدمیان به سوی اهداف عبادت و نیز وسیله‌ای برای تقویت انسان در خیرها و ترغیب به تلاش بیشتر و فراهم کردن نشاط لازم در عبادت است؛ زیرا انسان در فطرتش عشق به کمال مطلق و انزجار از نقص و مایل به کمالات، نیکویی و دوستدار تشویق و قدردانی است. یکی از روش‌های مؤثر در تربیت، برانگیختن فرزندان به سوی کمال و دور کردن آن‌ها از هر نقصی است؛ در این راستا تشویق و قدردانی در روح و روان آن‌ها اثر می‌گذارد و او را به انجام اعمال نیک ترغیب می‌کند.

۴. راهکارهای ارتقای معنویت در جامعه بین‌الملل از طریق خانواده

گام بعدی خانواده تراز انقلاب اسلامی، تلاش برای گسترش و ارتقای معنویت در جامعه و به‌ویژه جامعه بین‌الملل است؛ زیرا جامعه انسانی از در کنار هم قرار گرفتن خانواده‌ها تشکیل می‌شود و از آنجا که جوامع مختلف با یکدیگر در ارتباط هستند؛ بسیاری از امور معنوی نیز فراگیر خواهند شد. خانواده تراز انقلاب اسلامی، با دو نوع راهکار مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند در گسترش معنویت در جامعه بین‌الملل نقش‌آفرینی کند.

۴-۱. راهکارهای مستقیم

۴-۱-۱. ارائه نمادهای معنویت‌دیندارانه

یکی از روش‌های ترویج معنویت در جامعه، برجسته نمودن نمادها و الگوهای زیست معنوی در جامعه است. برای مثال حجاب و عفاف که پایه‌های آن در تربیت دینی درون خانواده شکل می‌گیرد، در نوع خود یکی از بهترین نمادها و ترویج روح معنویت‌گرایی و دوری از نگاه‌های سکولار در جامعه است. در امتداد ترغیب، بسترسازی، معرفت‌بخشی و تشویق عملی دختران و پسران در مسیر تربیت که در خانواده شکل می‌گیرد، زنان و دختران محجبه و بابصیرتی پرورش می‌یابند که با حضور اجتماعی خود می‌توانند الگویی برای دوستان همکاران باشند و موجب ارتقای بینش نسبت به کارکردهای زیست عقیقانه و گرایش دیگر افراد جامعه و در ابعاد وسیع‌تر جامعه بین‌الملل، به سمت حجاب و عفاف شوند.

۴-۱-۲. حُسن معاشرت

حُسن معاشرت در خانواده، در دو محدوده مرزهای حقوقی و دستورالعمل‌های اخلاقی تعیین می‌شود. «تعبیر حُسن معاشرت که به عنوان یک وظیفه برای شوهر و یک حق برای زن مطرح می‌شود و عامل تحکیم زندگی خانوادگی است، اگر به خوبی باز شود، نشان‌دهنده تمام‌اموری است که مرد در برابر زن باید انجام دهد. در نفقه همه نیازمندی‌های جسمی زن باید تأمین شود و در حُسن معاشرت همه نیازمندی‌های روحی او» (بهشتی، ۱۳۶۱، ص ۱۵۳)

خداوند متعال رفتارها و برخوردهای صحیح انسانی را در خانواده با «حُسن معاشرت» معرفی می‌فرماید و از مرد و زن، رعایت آن را با میزان «معروف»، یعنی رفتاری پسندیده و انسانی طلب می‌کند «... و با آن‌ها سخن شایسته بگویید» (نساء: ۵)؛ «... و با آنان به گونه شایسته رفتار کنید...» (نساء: ۲۱)

افرادی که در خانواده با حسن معاشرت رفتار می‌کنند، هنگام ورود به اجتماع نیز با رعایت آن موجب ترویج نوع دوستی اجتماعی می‌شوند؛ از همین روست که اگر انسانی در کشور دیگری به کمک‌رسانی نیاز داشته باشد، چنین افرادی همواره آماده کمک‌رسانی هستند. ارزش این مسئله تا آنجاست که حکما نیز در حکمت عملی، تدبیر منزل را بر سیاست مُدُن مقدم دانسته و تهذیب اخلاق نیز بر تدبیر منزل مقدم شده است. در حکمت عملی، ابتدا فرد مهذب می‌شود تا خانواده‌ای بنا شود و به تبع آن، خانواده‌های تدبیر یافته و سامان گرفته جامعه‌ای زنده و سالم بسازند. جامعه سالم و زنده با صنعت و ماشین به دست نمی‌آید؛ بلکه مناسبت‌های اخلاقی و روابط حسنه الهی، سازنده جامعه سالم و زنده است. ویل دورانت می‌گوید: «در میان جنگ‌ها و ماشین‌ها چنان غرق شده‌ایم که از درک این حقیقت بی‌خبر مانده‌ایم که در زندگی، واقعیت اساسی، صنعت و سیاست نیست؛ بلکه مناسبت‌های انسانی و همکاری افراد خانه از زن و شوهر، پدر و مادر و فرزندان است.» (دورانت، ۱۳۷۱، ص ۸۱، ۶۵)

۳-۱-۴. رعایت حقوق و قوانین و مسئولیت‌پذیری

اسلام در هیچ یک از حوزه‌های جامعه به هرج و مرج معتقد نیست؛ بلکه همواره خواستار نظم و انضباط در همه ابعاد فردی یا همگانی است. اسلام در تشکیلات خود از رهنمودهای آسمانی بهره می‌گیرد که محدودیت‌های قومی، اقلیمی، نژادی و ... در آن وجود ندارد. همکاری و همدردی با خانواده باید در چارچوب آیین خدا باقی بماند و وسیله فساد، رشوه و غصب حقوق و اشاعه فحشا نگردد. خانواده‌های با ایمان، می‌توانند میان فرزندان خود بر اساس عدالت و مساوات، تعاون حقیقی ایجاد کنند؛ ولی اگر جامعه ایمان نداشته باشد، هر گونه سازمان و سامان تنها نقشی بر روی کاغذ است که همانند تویی در دست بازیکنان بازیچه

دست مردم می‌شود. بنابراین جامعه اسلامی باید بر بنیان ایمان و تقوی بنا شود: «... هر آینه خدا مراقب شماست». (مدرسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۷)

۲-۴. راهکارهای غیرمستقیم

۴-۲-۱. شرکت در مراسمات عمومی مذهبی

یکی از راهکارهای ارتقای معنویت در جامعه بین‌الملل که از طریق خانواده ایجاد می‌شود، شرکت در مراسم‌های مذهبی و همگانی همچون حج و پیاده‌روی اربعین حسینی است که منجر به ایجاد روحیه اتحاد و تعاون میان مسلمانان می‌شود. حج، یگانه فریضه‌ای است که خداوند برای ادای آن، آحاد مسلمین را از گوشه و کنار جهان به یک نقطه معین و در زمان معین «ایام معلومات» (حج: ۲۸) فرا خوانده است؛ به‌گونه‌ای که اگر در غیر این مکان و زمان انجام گیرد، پذیرفته نخواهد شد. (بقره: ۱۹۷)

حج، امری اجتماعی است که خطاب در آن متوجه عموم مردم است. اجتماعی بودن حج، منافع بسیاری دارد که مهم‌ترین آن، ایجاد تفاهم، تحکیم برادری و رفع اختلافات دینی میان طبقات مسلمین و وحدت کلمه است. بنا بر آیات (آل عمران: ۱۰۳، انفال: ۴۶، حجرات: ۱۰) و روایات بسیاری اسلام، دین اتحاد و یگانگی است. (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۱۶۵) امام خمینی رحمته الله علیه در این باره فرموده است: «از جمله وظایف در این اجتماع عظیم، دعوت مردم و جوامع اسلامی به وحدت کلمه و رفع اختلافات بین طبقات مسلمین است». (مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۸۳، ص ۳۴ و ۳۷)

اتحاد به معنای با هم بودن و هماهنگ شدن است که در واقع نوعی اتحاد و همبستگی می‌باشد. معمولاً دولت‌های تشکیل‌دهنده اتحاد یا اتحادیه‌ها، دارای هدف‌های سیاسی، اقتصادی، ایدئولوژی و فرهنگی مشابهی هستند. (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۲۷۲) اگر مسلمانان به ابعاد گوناگون حج توجه کنند و آن‌گونه که مستحق مناسک حج است، عمل نمایند؛ حج یکی از بهترین جلوه‌های وحدت، اتحاد اسلامی و زمینه‌ساز تفاهم جهان اسلام خواهد شد؛

آن‌گونه که امام خمینی علیه السلام فرموده است: «یکی از مهمات فلسفه حج، ایجاد تفاهم و تحکیم برادری بین مسلمانان است». (موسوی خمینی، ۱۳۷۹، ج ۹، ص ۱۷۶)

۴-۲-۲. فعال‌سازی مساجد بومی

اگر حضور در اماکن و برنامه‌های مذهبی به‌ویژه نماز جماعت با تشویق همراه باشد، موجب ترغیب نوجوانان به حضور در مسجد و اقامه نماز می‌شود. شهید مطهری با توجه به نقش مسجد در تشویق کودکان به عبادت، معتقد است: «نوجوان را باید به محیط مشوق نماز خواندن دعوت کرد. به تجربه ثابت شده است که اگر نوجوان به مسجد نرود و در جمع نباشد و عبادت جمع را نبیند، به این کار تشویق نمی‌شود؛ چون اصلاً حضور در جمع مشوق انسان است. فرد بزرگسال نیز وقتی خودش را در جمع اهل عبادت می‌بیند، روح عبادت بیشتری پیدا می‌کند». (مطهری، ۱۳۷۳، ج ۱، ص ۱۰۰) از این رو یکی از راه‌های قرار دادن محبت اهل بیت علیهم السلام در دل کودکان و نوجوانان، پدید آوردن صحنه‌ها و فضاهایی است که آن‌ها در شرایط روحی خاصی قرار بگیرند و به تدریج حق درونی آنان بیدار و جذب شوند؛ چه بسا اگر آنان را به حال خود رها شوند، به این سمت و جهت کشیده نشوند و به مجالس دعا و توسل نیایند، اما حضور آنان در این فضا موجب جذب آنان می‌شود. برای مثال برگزاری اردوهای فرهنگی و زیارتی و دیدار از حرم‌ها، زیارتگاه‌ها، شرکت در مجالس دینی، دعا، توسل، عزاداری و ملاقات با شخصیت‌های معنوی، زمینه ظهور هر چه بیشتر گرایش‌های معنوی در سطح جامعه و ایجاد الگوهای موفق در جوامع دیگر را در زمینه نشر فرهنگ دینی ایجاد می‌کند.

۴-۲-۳. سلامت رفتاری اعضای خانواده

بهداشت روانی عبارت است از ایجاد تعادل شخصیتی در درون، میان آنچه فطرت و غریزه نامیده می‌شود و در بیرون، میان آنچه تعادل ارتباطی میان فرد و محیط را بر هم می‌زند. خداوند می‌فرماید: «هر کس از یاد خدا و ارتباط با او اعراض کند، در زندگی دچار تنگنا خواهد شد». (طه: ۱۲۴) این تنگنا عبارت از همه مواردی می‌شود که انسان را از حالت تعادل

شخصیتی بیرون می‌برد و دچار بحران‌های جسمی و روحی می‌کند. بنابراین با بهره‌گیری از توحید و یاد خداست که بهداشت روانی و تعادل درونی و بیرونی در انسان پدید خواهد آمد. اگر انسان در حدود شریعت نیازهای جسمانی خود را ارضا کند و هم‌زمان با آن به ارضای نیازهای روانی خویش نیز بپردازد و در زندگی به میانه‌روی و اعتدال و دوری از زیاده‌روی و افراط در ارضای انگیزه‌های جسمانی و روانی ملتزم باشد، ایجاد هماهنگی میان نیازهای جسم و روح کاملاً امکان‌پذیر است. خداوند در این باره می‌فرماید: «در آنچه خدا به تو داده، سرای آخرت را جستجو کن و بهره‌ات را از دنیا فراموش مکن». (قصص: ۷۷)

با برقراری تعادل میان جسم و روح، ماهیت انسان به طور حقیقی و کامل شکل می‌گیرد. تعادل جسم و روح در شخصیت انسان، نمایانگر توازن عمومی است. فردی که بخواهد از این تعادل برخوردار باشد، باید به آموزه‌ها و دستورهای قرآن توجه کند؛ زیرا ایمان به آن گزاره‌ها و عمل به آن آموزه‌ها و دستورها موجب تحقق بهداشت روانی فرد و در نتیجه اجتماع است. دکتر کارل می‌گوید: «مستی زن یا شوهر در لحظه آمیزش جنایت واقعی است؛ زیرا کودکانی در این شرایط به وجود می‌آیند، اغلب از عوارض عصبی یا روانی درمان‌ناپذیر رنج می‌برند». (کارل، ۱۳۹۵، ص ۸۱)

تحکیم مبانی خانواده و فرهنگ آن به عنوان یکی از ساز و کارهای مهم در جهت پیگیری و بهداشت روانی مورد توجه اسلام است. با تحکیم مبانی خانواده و بالا بردن فرهنگ آن، می‌توان در تأمین بهداشت روانی انسان گام‌های مؤثری را برداشت. توجه به روابط ظریف زوجین و توجه آنان در زمینه نقش‌ها و وظایف نسبت به یکدیگر و نیز نقش هر یک در تأمین سلامت روانی طرف مقابل و ارضای کامل نیازهای یکدیگر و آموزش آن‌ها به خانواده‌ها، نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ سلامت روانی آحاد اجتماع دارد و سلامت بستر شکوفایی معنوی را ایجاد می‌کند.

۴-۲-۴. تربیت صحیح فرزندان

تربیت صحیح و اسلامی در خانواده، نه موجب تهذیب، تزکیه نفس و ملکات نفسانی

می‌شود و قرب الهی را فراهم می‌کند؛ بلکه موجب گسترش روزافزون امنیت اجتماعی و ایجاد زمینه‌ای جهت رشد معنوی دیگران نیز می‌گردد؛ مانند حجاب دختران که خداوند سبحان خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «به زنان و دختران خود و به زنان مؤمن بگو که خویشتن را با چادرهای خود بپوشانند که این کار برای آن است که آن‌ها به عفت شناخته شوند تا از تعرض و جسارت آزار نخشند (در امنیت کامل باشند)؛ خداوند در حق خلق، آمرزنده و مهربان است». (احزاب: ۵۹)

حجاب نه تنها امری فردی است و غرایز، التهاب‌های جسمی و معاشرت‌های بی‌بند و بار را کنترل می‌کند؛ بلکه موجب تحکیم نظام خانواده می‌شود، از انحلال کانون مستحکم و پایدار زناشویی جلوگیری می‌کند و امنیت اجتماعی را فراهم می‌نماید. یکی از فلسفه‌های حقیقی وجوب حجاب، حفظ آرامش زن، مصونیت جامعه از فساد و عمق و معنا بخشیدن به امنیت اجتماعی است؛ زیرا نفس آدمی، دریایی مواج از تمایلات و خواسته‌های اوست که مهم‌ترین آن‌ها به خوراکی‌ها، امور جنسی و مال و جاه و مقام مربوط می‌شود و بدون شک بالاترین خواسته‌های مردان، تمایل به جنس زن است. در سخنان عرفا آمده است: «أَعْظَمُ الشَّهْوَةِ، شَهْوَةُ النِّسَاءِ». (فیض کاشانی، ۱۳۸۳، ج ۵، ص ۱۷۷) حال اگر کسانی با نگرش دینی-اسلامی یا با رویکرد جامعه‌شناختی و روان‌شناسی به کارکردها و تأثیرات مطلوب تربیت اسلامی، به‌ویژه تأمین امنیت اجتماعی پی ببرند، نه تنها هدفمندانه زندگی می‌کنند؛ بلکه برای رفتارها و اندیشه‌هایشان دست به‌گزینش می‌زنند تا به اهداف متعالی الهی و انسانی دست یابند. از این رو به مسائلی همچون حجاب نیز به عنوان راهبردی کارساز برای تأیید و ترویج ارزش‌های معنوی، تأمین‌کننده سعادت آدمی و منشأ قرب الهی می‌نگرند.

نتیجه‌گیری

خانواده تراز انقلاب اسلامی که ظرفیت گسترش معنویت در جامعه بین‌الملل را در خود ایجاد کرده است، دارای شاخص‌هایی همچون تقدم حاکمیت الهی بر همه امور و روابط خانوادگی، احترام و رعایت حقوق متقابل میان اعضای خانواده، بهره‌جنسی و تولید نسل قانونمند و شرعی، اتحاد و تعاون، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی میان اعضای خانواده و نسبت به جامعه، بصیرت نسبت به اقتضائات جامعه جهانی همراه با ولایت‌پذیری و موعودگرایی است که بستر تلاش در اصلاح خود و تعهد نسبت به اقدام در جهت اصلاح اجتماعی را به دنبال دارد. چنین خانواده‌ای ضمن شناخت آسیب‌هایی که می‌تواند شکوفایی معنوی خانواده را دچار چالش کند؛ مانند آسیب‌های مدرنیته شدن همچون فردگرایی، مادی‌گرایی، مصرف‌گرایی، جایگزینی ارزش‌های دینی با فرهنگ غربی، آسیب‌های رفتاری همانند ایجاد فاصله میان اعضای خانواده، کمبود محبت فرزندان و گوشه‌گیری آن‌ها، عدم تمرکز در تربیت صحیح و دینی فرزندان، می‌کوشد با استفاده از راهکارهای صحیح و به‌هنگام هوشیارانه و مدبرانه عمل کند. همچنین با استفاده از راهکارهای شناختی و عبرت‌آموزی، راهکارهای عاطفی و محبت‌انگیز، راهکارهای رفتاری و الگوپذیری و راهکارهای انگیزشی، ابتدا بستر تعالی معنوی در خانواده را فراهم می‌کند و سپس در پاسخ به مسئولیت اجتماعی خود و بسترسازی برای ظهور منجی جهانی عجل الله تعالی فرجه الشریف، حضور مؤثری را در تقویت بنیان‌ها و گرایش‌های معنوی از خانواده، محله، جامعه خود و در نهایت به جامعه بین‌الملل ایفا و تسری می‌دهد.

فهرست منابع

فارسی

- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
- نهج البلاغه، ۱۳۷۹، ترجمه محمد دشتی، قم: نشر مشهور.
۱. اشتهاوردی، عبدوس (۱۳۷۲)، *فرازهایی برجسته از سیره امامان شیعه علیهم السلام*؛ قم: تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
۲. بهشتی، احمد (۱۳۶۱)، *خانواده در قرآن*، چاپ سوم، قم: انتشارات طریق القدس، ۱۳۶۱.
۳. تقی پور، محمدرضا و سیاوش صلواتیان (۱۳۹۴)، «الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی»، *مطالعات راهبردی بسیج*، دوره ۱۸، شماره ۶۹، زمستان ۱۳۹۴، ص ۳۷-۵.
۴. جان بزرگی، مسعود (۱۳۹۵)، «درمان چند بعدی معنوی: امکان تبیین پدیده‌های روانی اسلامی و اختلال باسازه‌های معنوی شخصیت بر اساس منابع دینی»، *پژوهشگاه حوزه و دانشگاه*، دوره ۱۴، شماره ۲، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹-۱۷۳.
۵. حاج علی اکبری، محمد جواد (۱۳۸۴)، *مطلع عشق (گزیده‌های از رهنمودهای مقام معظم رهبری به زوج‌های جوان)*، چاپ پنجم، تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی.
۶. خدادادی سنگده، جواد و خدابخش احمدی و فروغ آموستی (۱۳۹۴)، «شناسایی عوامل معنوی مؤثر بر سلامت خانواده‌های نظامی»، *مجله علوم مراقبتی نظامی*، دوره ۲، شماره ۳، ص ۱۴۲-۱۳۴.
۷. دورانت، ویل (۱۳۷۱)، *لذات فلسفه*، ترجمه عباس زریاب، تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.
۸. راوندی، سعید (۱۳۶۸)، *قصص الانبیاء*، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۹. سبحانی نیا، محمد (۱۴۳۴)، «تحدید خانواده، تهدید جامعه»، *ره‌توشه راهیان نور*، شماره ۱، ص ۴۳-۲۵.
۱۰. صادقی گیوی، فاطمه (۱۳۸۱)، «اخلاق اصالت»، *روش‌شناسی علوم انسانی*، دوره ۸، شماره پیاپی ۳۰، ص ۱۷۱-۲۰۲.
۱۱. فونتانا، دیوید (۱۳۸۵)، *روانشناسی دین و معنویت*، ترجمه الف. ساوار، چاپ اول، قم: نشر ادیان وابسته به دانشگاه ادیان و مذاهب.
۱۲. قرائتی، محسن (۱۳۹۱)، *امر به معروف و نهی از منکر*، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۳. _____ (۱۳۸۳)، *تفسیر نور*، چاپ یازدهم، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۴. کارل، الکس (۱۳۹۵)، *راه و رسم زندگی*، ترجمه پرویز دبیری، چاپ اول، قم: انتشارات خوشه دنیای کتاب.
۱۵. مدرسی، سید محمد تقی (۱۳۷۷)، *تفسیر هدایت*، گروه مترجمان، چاپ اول، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۶. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳)، *گفتارهای معنوی*، چاپ چهاردهم، قم: انتشارات صدرا.
۱۷. معین، محمد (۱۳۸۷)، *فرهنگ معین*، تهران: بهزاد.
۱۸. مک کوئیل، دنیس (۱۳۸۲)، *درآمدی بر نظریه‌های ارتباطات جمعی*، ترجمه پرویز اجلالی، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

۱۹. ملکیان، مصطفی (۱۳۸۵)، «سازگاری معنویت و مدرنیته»، مجله بازتاب اندیشه، شماره ۷۷، ص ۴۵-۵۲.
۲۰. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) (۱۳۸۳)، حج در کلام و پیام امام خمینی (ره)، چاپ اول، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲۱. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۷۹)، صحیفه نور، چاپ دوم، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲۲. مولانا، حمید (۱۳۸۰)، ظهور و سقوط مدرن، تهران: کتاب صبح.
۲۳. ناصری، علیرضا (۱۳۷۸)، بحران معنویت در عصر حاضر، چاپ اول، قم: انتشارات جامعه المصطفی العالمية.
۲۴. نصری، عبدالله (۱۳۸۷)، علل گرایش به بدبینی و پوچ گرایی، قم: نشریه معارف.
۲۵. نوری، اعظم (۱۳۹۴)، «علل کاهش معنویت در خانواده»، ره‌توشه، ص ۷۷-۸۷.
۲۶. یاورى وثاق، مهدیه (۱۳۹۱)، «آسیب شناسی فرهنگی فناوری‌های مدرن در خانواده و نقش رسانه‌های جمعی»، دوره ۱، شماره ۴، ص ۳۶-۵۱.

عربی

۱. ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد (۱۴۰۸)، تاریخ ابن خلدون، تحقیق خلیل شحاده، چاپ دوم، بیروت: دارالفکر.
۲. اشعری، احمد بن محمد (۱۴۰۸)، النوادر، قم: مدرسه امام مهدی (عج).
۳. اهوازی، حسین بن سعید (۱۴۰۲)، الزهد، تصحیح غلامرضا عرفانیان، چاپ دوم، قم: المطبعة العلمية.
۴. تمیمی، نعمان بن محمد (۱۳۸۳)، دعائم الاسلام، قاهره: دارالمعارف.
۵. حمیری، عبدالله بن جعفر (۱۴۱۳)، قرب الاسناد، قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۶. راوندی، سید فضل الله بن علی (۱۳۷۰)، النوادر، تهران: بنیاد فرهنگی حاج محمد حسین کوشانپور.
۷. صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۴)، کتاب من لایحضره الفقیه، چاپ سوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۸. _____ (۱۴۱۷)، الأمالی، قم: مؤسسه بعثت.
۹. _____ (۱۴۲۲)، التوحید، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۰. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۱. طبرسی، حسن بن علی (۱۳۹۲)، مکارم الاخلاق، چاپ ششم، قم: منشورات شریف رضی.
۱۲. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۵)، تهذیب الاحکام، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۳. _____ (۱۳۷۵)، الإستبصار، چاپ دوم، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۴. عربی، علی بن جعفر (۱۴۰۹)، مسائل علی بن جعفر و مستدرکاتها، مشهد: کنگره جهانی امام رضا (ع).
۱۵. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰)، تفسیر العیاشی، تهران: المكتبة العلمية الاسلامية، ۱۳۸۰.
۱۶. فیض کاشانی، ملامحسن (۱۳۹۳)، محجة البیضاء، چاپ دم، قم: جامعه مدرسین.
۱۷. قمی، جعفر بن علی (۱۴۱۳)، جامع الاحادیث، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۳)، الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری، چاپ پنجم، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۹. کوفی، محمد بن اشعث (بی تا)، الجعفریات، تهران: مکتبه الحدیثه.
۲۰. مالکی اشتری، ورام بن ابی فراس، مجموعه ورام، قم: مکتبه فقیه، ۱۴۱۰.